

Dr hab. prof. UŁ Lucyna Telka
Katedra Pedagogiki Społecznej
Wydział Nauk o Wychowaniu
Uniwersytet Łódzki

Łódź, 27 styczeń 2020.

RECENZJA

rozprawy doktorskiej Pani mgr Marty Pacholczyk-Sanfilippo

pt.: *Wczesna instytucjonalna opieka i edukacja dla dzieci do lat 3 – założenia prawne a praktyka
i funkcjonowanie żłobków w Warszawie,*

przygotowana pod kierunkiem Pani dr hab. prof. UW Małgorzaty Żytka w Wydziale
Pedagogicznym Uniwersytetu Warszawskiego

Pani mgr Marta Pacholczyk-Sanfilippo podjęła w rozprawie badania dotyczące żłobków warszawskich. Od kilkunastu lat można w naszym kraju obserwować aktywność pracowników tych placówek na rzecz zmiany warunków przyjmowania w żłobku dziecka i jego rodziny oraz dążenia ustawodawcy od roku 2011, by określić przepisy prawa dotyczące warunków pobytu dziecka w żłobku. Nadal jednakże wyniki badań realizowanych w Polsce pokazują trudności we wspieraniu dziecka w rozwoju przez opiekunów w tej placówce wychowania.

Dokonana przez Autorkę recenzowanej rozprawy doktorskiej analiza literatury dotyczącej ekonomicznych, społecznych, profesjonalnych, politycznych efektów pomyślnego funkcjonowania żłobków pokazuje, że wczesna opieka i edukacja wysokiej jakości pozwala przypuszczać o pomyślności jednostkowej i społecznej. Zatem badania, w których poddano analizie założenia prawne oraz działania w polu praktyki w stołecznych żłobkach, jak też sformułowane rekomendacje to kolejny ważny element swoistej „mapy” trudności oraz sił/możliwości wczesnodziecięcej opieki i edukacji w żłobku w naszym kraju.

Recenzowana rozprawa zawiera elementy przewidziane dla pracy naukowej, przedstawione w tradycyjnym porządku: rozdziały opracowane na podstawie analizy literatury poświęconej przedmiotowi badań, rozdział dotyczący podstaw metodologicznych pracy badawczej, rozdziały poświęcone analizie danych pozyskanych w toku badań, wnioski i rekomendacje, spis tabel, wykresów, fotografii, aneks oraz bibliografię. Struktura rozprawy zawiera dwie części: pierwszą dotyczącą analizy literatury oraz drugą dotyczącą prezentacji wyników badań własnych. Wyróżnione części nie zostały zatytułowane, stąd nie jest jasna przyczyna ich wskazania w rozprawie.

W części pierwszej Pani mgr M.Pacholczyk-Sanfilippo kieruje swoją uwagę na kwestie

dotyczące wysokiej jakości wczesnej edukacji i opieki nad dzieckiem w żłobku. Autorka przyjęła w rozprawie perspektywę badania żłobków, w której akcentuje następujące kwestie:

- przepisy prawne regulujące warunki pracy placówki;
- osiągnięcia europejskie w zakresie praktyki – opieki i edukacji małego dziecka w żłobku;
- wątki społeczno-demograficzne pokazujące możliwości wspierania rozwoju dziecka w żłobku;
- wątki polityczne dotyczące wspierania rodziny z dzieckiem do 3 roku życia;
- wyniki badań międzynarodowych, które pozwalają przełamywać obecne nadal stereotypy dotyczące pobytu dziecka w żłobku, pokazują znaczenie otoczenia dziecka wysokiej jakości opieką i edukacją dla wspierania jego rozwoju;
- wyniki badań polskich, które pokazują, że żłobki stają się powoli polem zainteresowania badaczy;
- kwestie aktywności władz samorządowych na rzecz wsparcia dla placówek dla małego dziecka oraz niedostatki w tym zakresie.

Wielowątkowe przedstawienie kwestii wczesnej opieki i edukacji dziecka w żłobku na podstawie analizy literatury określa oryginalność rozprawy. Należy przyznać rację Autorce, że niewiele jest badań dotyczących żłobków, w których analizowana jest codzienne zdarzenia, relacje wychowawcy i wychowanka w kontekście warunków przewidzianych ustawowo. W rozdziale 1, w części 1 analiza różnorodnych źródeł informacji pozwoliła Badaczce zaznaczyć usytuowanie żłobka i jego zadań w ścisłym powiązaniu ze środowiskiem lokalnym oraz w systemowym ujęciu wczesnodziecięcej edukacji.

Lektura rozdziału 2 cz. 1 pozwala wskazać, że analizy Autorki koncentrują się wokół poglądu M. Karwowskiej-Struczyk, który podzielam, i który oświetla rekomendacje sformułowane na podstawie wyników przeprowadzonych badań, mianowicie, że wspieranie rozwoju małego dziecka nie powinno być dowolne moralnie i etycznie, nie wprowadzać relatywizmu etycznego ale ma być zbieżne z warunkami społeczno-kulturowymi oraz z potrzebami dzieci i ich rodziców (s.100). Autorka konstruuje na podstawie analizy literatury charakterystykę opiekuna w żłobku, który wspiera dziecięcą samodzielność, inicjatywę, aktywne uczestniczenie w kształtowaniu relacji z wychowawcą i dziećmi w grupie. Te dwie kwestie stanowią podstawowy pogląd, który oświetla zarówno analizę literatury, jak też danych zgromadzonych podczas badań własnych.

Tytuł rozprawy doktorskiej jest spójny z jej treścią. Warto zwrócić uwagę na dwa terminy, które są zawarte w tytule – *praktyka i funkcjonowanie* placówek wczesnej opieki i edukacji dziecka do lat 3. Termin *praktyka* znajduje kompletne, moim zdaniem, objaśnienia zarówno w toku analizy literatury, jak też danych pozyskanych podczas badań. W związku z terminem *funkcjonowanie*, tytule podrozdziału 2.1. w części 1 – *Funkcje i zadania żłobka* – Autorka

umieszcza termin funkcje, natomiast tekst podrozdziału 2.1. rozpoczyna od słów: „Jednym z podstawowych zadań żłobka jest...”. Na stronie 94 znajduje się zdanie: „Kolejnym zadaniem dla placówek żłobkowych jest funkcja...”. Zauważyć można dowolność stosowanych terminów. Może być ona spowodowana nie w pełni określonym teoretycznie pojęciem funkcji placówki wychowania w pierwszej części pracy. Docenić trzeba, że funkcje żłobka analizowane są poprzez postawienie w centrum zainteresowań małego dziecka.

Rozdział metodologiczny stanowi podstawy metodologiczne badań własnych autora rozprawy naukowej. Zostały w nim sformułowane cele, problematyka badań, nie ma określonego przedmiotu badań. Badaczka wybrała *metody jakościowe* (s. 175) – termin wyrażony w liczbie mnogiej – jako pozwalające na rozwiązanie postawionych problemów badawczych, ale powstaje pytanie czy Autorka nie ma na myśli badań jakościowych? Z uwagi na brak określenia w podrozdziale poświęconym podstawom metodologicznym opiniowanej rozprawy metody badań, trudno jest czytelnikowi odczytać precyzję całości postępowania badawczego prezentowanego w rozprawie doktorskiej. Metoda wybrana do badań, z uwagi na sformułowane problemy badawcze, pozwala badaczowi możliwie najlepiej określić procedurę przygotowania, przeprowadzenia badań oraz analizy zgromadzonych danych. Analiza rozdziału poświęconego podstawom metodologicznym badań oraz rozdziałów, w których dokonywana jest analiza zgromadzonych danych pokazuje, że Autorka nie zrealizowała niczego z propozycji przedstawionej w obszernym cytacie z publikacji Creswella. To znaczy: wyłaniania nowych pytań i procedur w toku badania, gromadzenia danych w warunkach współuczestnictwa, indukcyjnej analizy danych, oraz interpretatywnego odczytania znaczenia danych. Badaczka formułuje w rozdziale poświęconym kwestiom metodologicznym określone rygory metodologiczne, które nie dotyczą jednak badań jakościowych usytuowanych w paradygmacie interpretatywnym, do którego odnosi się przywołany w tekście J.W. Creswell. Badaczka sytuuje swój projekt badawczy w paradygmacie normatywnym badań.

Uważam, że całość postępowania badawczego, to znaczy rozdziały oparte na analizie literatury dotyczącej wczesnej opieki i edukacji w żłobku, rozdział dotyczący metodologii oraz empiryczny są spójne, przemyślane w wielu szczegółach, oraz że stanowią przykład postępowania badacza w oparciu o „tradycyjne” badania proponowane na przykład przez A. Kamińskiego, czy T. Pilcha. Powyższą ocenę uzasadnia spostrzeżenie, że Badaczka sformułowała dwa główne pytania badawcze oraz bardzo liczne pytania szczegółowe różnego poziomu uszczegółowienia. Tak liczne pytania badawcze pozwalają badaczowi przewidywać na co należy zwracać uwagę w toku badań, Niewiele jest przewidzianych sposobności do gromadzenia danych w sposób otwarty. „Wszystko to przesądza niejako z zewnątrz z punktu widzenia badacza o kształcie zebranych

danych” (Palka 1998, *Orientacje w metodologii badań pedagogicznych...*, s. 45). Nie podlega w tym miejscu mojej ocenie przyjęta przez Badaczkę metoda badawcza, której Autorka pracy nie nazywa, lecz Jej stanowisko wyrażone na s. 175 pracy poprzez odwołanie się do poglądu Creswella, „który uznaje metody jakościowe za najlepszą formę analizy i interpretacji znaczeń”. Tego postulatu badań, pozwalającego interpretować znaczenia nadawane przez uczestników badań, Autorka w swojej pracy nie podjęła.

Narzędzia badawcze bowiem zostały przygotowane przed przeprowadzeniem badań, są one wyraźnie ustrukturyzowane. Autorka przygotowała narzędzia badawcze w sposób, który zakłada uzyskanie sumy odpowiedzi na postawione pytania (wywiady) bądź sformułowane dyspozycje (obserwacja). Wszystkie kwestie będące przedmiotem zainteresowania Badaczki zostały starannie i szczegółowo przewidziane w toku przygotowania instrumentarium badawczego. W zastosowanych narzędziach gromadzenia informacji nie przewidziano możliwości otrzymania spontanicznych wypowiedzi lecz przede wszystkim tych wywoływanych przez badacza. W zaprojektowanym wywiadzie uczestnik nie może decydować o kierunku swojej wypowiedzi. Badacz ingeruje w treść i formę spotkania. Zaproponowane w kwestionariuszach wywiadów pytania niejednokrotnie rozpoczynają się od partykuły „czy” i nie zawierają możliwości uzyskania uzasadnienia, pogłębienia wypowiedzi przez uczestnika badań.

Próbując zrekonstruować przyjętą metodę badań na podstawie analizy rozdziału poświęconego metodologicznym podstawom badań, powtórzę ponownie, że oceniam całość postępowania metodologicznego, mimo wskazanych braków, jako spójną – zgadzam się z wyrażonym przez Badaczkę przekonaniem (s. 175), że przedstawione badania mają charakter diagnostyczno-eksploracyjny. Badaczka sonduje warunki realizacji przepisów prawnych w placówkach objętych badaniami. Przedstawia drobiazgowy opis cech organizacji warunków pobytu dziecka i rodziców w żłobku oraz analizę działań pedagogicznych.

Wskazane w rozprawie techniki badawcze (s. 186) to obserwacja, wywiad, analiza dokumentów, fotografii. W Aneksie załączonym do rozprawy odnaleźć można narzędzia – kwestionariusze wywiadów oraz dyspozycje do obserwacji, brakuje natomiast narzędzi analizy dokumentów wskazanych na stronie 184 - „statuty żłobków, plany pracy oraz dokumenty dotyczące współpracy z rodzicami oraz narzędzia analizy fotografii.

Część druga, w której znajdują się rozdziały poświęcone analizie zgromadzonego materiału badawczego dostarczają różnorodnego, bogatego w szczegóły „spojrzenia” na kwestię jakości wczesnej opieki i edukacji w warszawskich żłobkach. Autorka porządkuje wyniki badań przede wszystkim według kategorii opisanych w części 1 rozprawy, dotyczących kwestii organizacyjnych, administracyjnych, lokalowych, jak też działań wychowawczych. Terminy

porządkujące analizę pochodzą od badacza a ściślej, dotyczą zdarzeń (cech, warunków) formalnych, wskazywanych również w przepisach prawnych. Taki zabieg uznać należy za spójny z postawionymi przez Badaczkę problemami badawczymi, zwłaszcza tymi, które dotyczą odwołań do Ustawy. Jednocześnie podkreślając, że nie ma tu spójności z wyznaczoną w rozdziale metodologicznym orientacją jakościową badań, zaznaczonym w poglądzie Creswella paradygmacie interpretatywnym badań, ujawnia się natomiast normatywne stanowisko wobec danych empirycznych. W toku analizy zgromadzonych danych Autorka dokonuje bowiem jednoznacznych ocen rzeczywistości badanych placówek. Przykład znajdujemy na s. 267 w zdaniu „brak przygotowania przestrzeni, która umożliwiłaby dzieciom spontaniczne zabawy w grupie uważam za błąd”; lub na s. 300, „Taki brak konsekwencji jest błędem w organizacji pracy w placówce”, jak też na s. 300, „Z powyższej wypowiedzi, jak również z innych rozmów z opiekunkami można wysnuć wniosek, że nie potrafią one właściwie zdefiniować funkcji edukacyjnej placówki”.

Tytuł rozdziału 2 w części 2 zatytułowany *Wyniki badań* jest bardzo formalny, tytuł rozdziału 3 w części 2 *Obraz funkcjonowania żłobków w świetle przeprowadzonych badań*, znajduje w zasadzie powtórzenie w podrozdziale 3.1. cz 2. i nie jest sproblematyzowany z uwagi na pytanie główne. Prezentowana analiza zgromadzonych informacji jest w wielu sprawach drobiazgową. Uwaga dotyczy podjęcia niewystarczająco pogłębionej analizy danych w niektórych fragmentach rozprawy. Na przykład na stronach 257-258 przywołane zostały 3 wypowiedzi opiekunów kierowane do dzieci:

-Proszę, każdy idzie do swojej szafeczki, zdejmujecie kapcie, ustawia je na miejsce, wyjmujecie buty i zakłada, a ja wam pomogę z kurtkami;

-A gdzie są twoje buty? Idź i znajdź swoje buty, to pomogę je założyć;

-Janku, podejdź do twojej szafki, zdejmij kurtkę z haczyka i przynieś buty. Wtedy założymy.

Badaczka poprzedza powyższe wypowiedzi wprowadzeniem dotyczącym pozytywnej oceny warunków wspierania rozwoju autonomii dziecka w placówce. W powyższych zdaniach wybrzmiewa jednak dyrektywność działania wychowawcy, widoczna w słowach – dyspozycjach dotyczących tego co i jak ma zrobić dziecko. Ma być szybko, sprawnie, w sposób i w tempie wskazywanym przez dorosłego. W moim przekonaniu warto/należy takie słowa wychowawcy kierowane do małego dziecka analizować ze szczególną wrażliwością i refleksyjnie. Przywołując w części 1 rozprawy poglądy L. Malaguzziego, Badaczka określa precyzyjnie perspektywę pojmowania spraw dziecka w placówce wychowania. Uwaga krytyczna dotyczy mało precyzyjnie wyrażonego w tym rozdziale obramowania teoretycznych dokonywanych analiz.

Inny przykład znajduje się na stronie 311 w zadaniu: „Ambiwalentną postawę wobec rodziców wspomniano w czterech wypowiedziach” jest wynikiem nieprecyzyjnej analizy

zgrupowanych danych bowiem wypowiedzi uczestniczek badań przywołane w rozprawie informują o różnorodności a nie o ambiwalencji, a to różnica. Materiał jest znacznie bogatszy w informacje niż dokonana przez Badaczkę jego analiza. Ponadto pojęcie „postawa” nie jest tu wyjaśnione, jak jest rozumiane. Podobny los spotkał pojęcie „kompetencje” odnoszone do opiekuna w żłobku w podrozdziale 2.3.1. w części 2. Dokonana tu analiza jest ilustrowana wypowiedziami uczestników badań, zawiera wiele istotnych spostrzeżeń na temat umiejętności opiekuna z punktu widzenia opiekunów, rodziców, kierownictwa, przepisów prawnych. Analiza dotyczy tego, co pomyślne i trudne. Natomiast pojęcie kompetencji znika niekiedy w toku analizy danych. W części 2 rozprawy zauważyć można opisy tematyczne oraz niedostatek kategorii analitycznych.

Recenzowana rozprawa zawiera wiele rysunków, tabel, wykresów i fotografii, w sumie 115 elementów, które wzbogacają treść tekstu. Tabele zamieszczone w rozdziałach poświęconych analizie materiału z badań są interesujące w szczególności, pozwalają bowiem syntetycznie ująć szczegóły analizowanej praktyki pedagogicznej. W tabelach zostały zliczone liczby przypadków (żłobków lub osób) w ramach kategorii wyróżnionych, na podstawie wyników badań własnych oraz analizy literatury, opisujących cechy praktyki pedagogicznej w placówkach publicznych i niepublicznych lub kategorii osób uczestniczących w badaniach. Wskazane przez Badaczkę kategorie opisujące analizowaną rzeczywistość są w większości zewnętrzne, dane od badacza, często formalne, wzbogacają jednocześnie i pogłębiają „obraz” analizowanych placówek.

Badania powstały w celu poznania problemów w warszawskich żłobkach oraz możliwości meliorowania praktyki pedagogicznej. Wnioski przedstawione zostały w rozdziale 3 części 2. Badaczka podkreśla zarówno kwestie systemowe, jak też te dotyczące relacji wychowawcy i dziecka w placówce. Wszystkie mają charakter podstawowy dla jakości edukacji wczesnodziecięcej w żłobku. Nie mogę także pozbyć się przekonania, że wnioski z badań Pani mgr M. Pacholczyk-Sanfilippo dotyczą dokładnie tych samych zagadnień, które dostrzegłam podczas swoich badań realizowanych w łódzkich żłobkach dwadzieścia lat temu. Nie jest to optymistyczne spostrzeżenie. Sformułowane rekomendacje stanowią ostatni element analitycznej części rozprawy, dotyczą kwestii kluczowych dla procesu przekształcania praktyki pedagogicznej ku wysokiej jakości wczesnej opieki edukacji w żłobku. Te najważniejsze to warunki kształcenia wychowawcy małego dziecka na poziomie wyższym, wysokie wymagania dotyczące kompetencji zawodowych, wypracowanie przez każdy zespół pedagogiczny w placówce „misji i strategii”, filozofii działania wychowawczego, projektu pedagogicznego czyli elementów współdecydujących o wysokiej jakości wczesnej opieki i edukacji dziecka w żłobku.

Z pomocą sformułowanych problemów badawczych oraz instrumentarium

metodologicznego Autorka rozprawy zamierzała poddać analizie bardzo szczegółowe zagadnienia dotyczące żłobków. Postawione zadanie zrealizowała pomyślnie, poprzez zarysowanie pewnej całości obrazu problemów wczesnej opieki i edukacji małego dziecka w placówce wskazującego słabość systemowych rozwiązań, jak też silne strony analizowanego pola praktyki. Podjęcie badań w żłobkach niepublicznych rozszerza obraz rzeczywistości społecznej. Jednocześnie, z uwagi na wskazane niedostatki, wyrażam przekonanie, że podczas publicznej obrony rozprawy doktorskiej stanie się możliwe wyjaśnienie wątpliwości.

Konkluzja. Przedłożona do oceny rozprawa stanowi oryginalne przedstawienie sytuacji placówek dla małego dziecka i jego rodziców. Uwzględniając wszystkie aspekty recenzowanej rozprawy, niezależnie od tych kwestii, które analizowałam krytycznie stwierdzam, że przedstawiona praca na stopień doktora Pani mgr Marty Pacholczyk-Sanfilippo odpowiada wymogom stawianym pracom doktorskim wskazanym w art. 13 ust. 1 Ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w dziedzinie sztuki (Dz. U. Z 2016 r. poz. 882, 1311). Wnoszę o dopuszczenie Jej do dalszych etapów w przewodzie doktorskim.

Lucyna Telka

